

Javindo en Petjo: van verboden talen naar dode talen ?

een verkenning van twee Indisch-Nederlandse mengtalen

“ Al deze dingen zijn voorbij. Wah, om te njengen, seh! “

Joop Kootker (0261696)
Peter Nieuwenhuizen (8404518)
deeltijd NT&C

cursus: Inleiding Taalwetenschap
docent: Prof. dr. M.B.H. Everaert

juli 2005

INHOUDSOPGAVE

	pag.
1. Voorwoord	3
2. Inleiding en samenvatting	3
3. Theoretisch kader creolistiek	3
3.1 Pidgin- en creolentalen	3
4. Rapportage onderzoek	4
4.1 Begrippen: Petjo en Javindo	4
4.2 Geschiedenis van Petjo en Javindo	5
4.3 Taalverlies en taaldood?	7
4.4 Petjo lexicon	8
4.5 Javindo en Petjo morfologie en syntaxis	9
4.6 Javindo en Petjo fonologie	11
4.7 Petjo – een Pidgin- of een Creolentaal?	12
5. Reflectie	14
6. Literatuurlijst	14

Hoofdstuk 1. VOORWOORD

Dit verslag is geschreven in het kader van de cursus Algemene Taalwetenschappen van de (deeltijd)opleiding Nederlandse Taal & Cultuur.

Bij het gekozen onderwerp Javindo & Petjo zijn tal van informatiebronnen gebruikt: naast uitgebreide zoekacties in databases als Picarta, BNTL, KB-online, LLBA (linguistics and language behavior abstracts) en Worldsearch (onderdeel Pica/Oclc), is ook een bezoek gebracht aan de Koninklijke Bibliotheek en zijn familieleden met een Nederlands-Indisch verleden ondervraagd. Daarnaast is literatuur in de gekozen taal gelezen (Robinson 1975a en De Gruiter 1990).

Graag willen we vooraf een woord van danken richten aan Martin Everaert voor de Taalkunde colleges in de periode mei-juli 2005 en aan Hannah de Mulder voor haar hulp bij het verkrijgen van enkele publicaties.

Hoofdstuk 2. INLEIDING en SAMENVATTING

Bij de cursus Algemene Taalwetenschappen horen drie opdrachten: een lexicon-opdracht, een morfologie-opdracht en een taalgenese-opdracht. Dit onderzoek richt zich op de Taalgenese, waarbij een aan het Nederlands gerelateerde creolentaal centraal staat.

Wij hebben gekozen voor het Javindo & Petjo. Petjo is ook bekend onder de termen Petjoh, Petjôh, Petjok, Petjoek, Petjook, Petjoeq¹, Petjoe, Peco, Pecok en Pecuk, gesproken op Java in Indonesië². In dit verslag houden we zoveel mogelijk de term Petjo aan, zoals deze in Nederland bekend is geworden door de auteur Tjalie Robinson, die als een van de weinigen het Petjo op schrift gesteld heeft³.

Vanwege de geringe beschikbaarheid aan literatuur over het Javindo, ligt de nadruk op het Petjo.

Bij deze Taalgenese-opdracht kijken we in het theoretisch kader naar het begrip ‘creolentaal’ en ‘pidgin’ en de ontstaansgeschiedenis van de taal. Ook geven we feitelijke informatie over de taal, in combinatie met maatschappelijke en sociale achtergronden (wie spreekt de taal en waar, hoe is de positie van de taal in de taalgemeenschap).

In de rapportage van het onderzoek passeren specifieke grammaticale eigenschappen van de taal de revue: syntaxis, morfologie, fonologie en lexicon.

Tot slot wordt getracht uitingen in deze taal op te sporen, in de literatuur en in het hedendaags leven.

Een reflectie blijkt tot slot terug op het geheel van uitvoering van dit project voor deze cursus.

Hoofdstuk 3. THEORETISCH KADER

3.1. Pidgin- en Creolentalen

Het *Pidgin* werd gesproken in de periode, waarin koloniale machthebbers slaven gebruikten om op tropische plantages voor hen te werken. Deze slaven kwamen uit verschillende

---

¹ De Gruiter (1995), p.366.

² Gegevens ontleend aan de SIL talendatabase Ethnologue op internet (16-06-2005): http://www.ethnologue.com/14/show_language.asp?code=PEY .

³ Robinsons stukjes in Petjo zijn gebundeld in o.a. *Ik en Bentiet* (1975a), *Piekerans van een straatslijper* (1976) en *Je-lah-je-rot èn kripoet* (1987).

windstreken, spraken elkaars taal niet, maar werden door de situatie gedwongen met elkaar en met hun overheersers te communiceren.

Op deze manier ontstond uit nood geboren een taal, die niemands moedertaal was. In feite dus een kunstmatige taal. Men maakte gebruik van een beperkt lexicon. Functiewoorden, zoals lidwoorden, voorzetsels en dergelijke ontbraken, werkwoorden werden vaak niet gebruikt. Ieder voor zich gebruikte daarbij de syntactische regels uit de moedertaal. De koloniale expansie, die zich in alle richtingen uitstreckte, had tot gevolg dat er honderden van dit soort talen werd gesproken.

Pidgin is een verzamelnaam voor dit soort talen. Over de herkomst van het woord Pidgin wordt verschillend gedacht; mogelijk is het een Chinese verbastering van het woord het Engelse woord *business*. Een mogelijke alternatieve oorsprong is *pidian*, een woord uit het Yago. Deze taal werd gesproken door Zuid-Amerikaanse indianen in een door de Britten bezet gebied. Ook wordt de verbasterde uitspraak van het Engels woord *beachee* als optie genoemd⁴.

Een voorbeeld van een typische Pidgin zin is de volgende:

‘and a too much children, small children, house money pay’.

‘and [I had] too many children, small children [I had] to pay the rent’⁵.

Kinderen van slaven leerden Pidgin als moedertaal. Het bijzondere hiervan, dat deze kinderen de taal zonder tussenkomst van hun ouders op een zodanige manier verriikten, dat er een taal ontstond, die qua complexiteit evenwaardig was aan een natuurlijke taal. De taal werd *Creooltaal* genoemd. Het woord is afkomstig van het Portugese *crioulo* (‘een slaaf, die geboren is uit het huis van zijn eigenaar’).

Ofschoon het Creools als een volwaardige taal wordt gezien, is aan het ontbreken van werkwoorduitgangen te zien, dat het Pidgin de basis voor dit type taal is geweest.

Een voorbeeld komt uit het *Sranan*, de belangrijkste creooltaal uit Suriname:

Mi ben   sa   wani aksi   yu wan sani
Ik   *verleden tijd toekomstige tijd* wil   vraag je een iets
‘Ik zou je iets willen vragen.’

Een belangrijk verschil tussen een Pidgintaal en een Creooltaal is, dat de spreker van een Pidgintaal deze taal als een soort *lingua franca* spreekt naast zijn moedertaal. Een Creooltaal is altijd de moedertaal.

Hoofdstuk 4.   RAPPORTAGE ONDERZOEK

4.1. Begrippen: Petjo en Javindo⁶

Pecok is een verzamelnaam voor verschillende gemengde talen, die gesproken werden door een deel van de Indo-Europeanen (Indo’s genoemd) in het voormalige Nederlands-Indië. Indo-Europeanen waren nakomelingen van een Indonesische moeder en een Nederlandse vader. De term *Pecok* (ook wel *Petjo* genoemd) was oorspronkelijk een scheldwoord voor Indo’s met een lage afkomst. In Nederlands-Indië een denigrerende benaming voor de armere Indo’s, een scheldwoord in de betekenis van ‘nietsnut’ en ‘leegloper’⁷.

---

⁴ Mühlhäusler (1986), p.1.

⁵ Frijn & De Haan (1994), p.63.

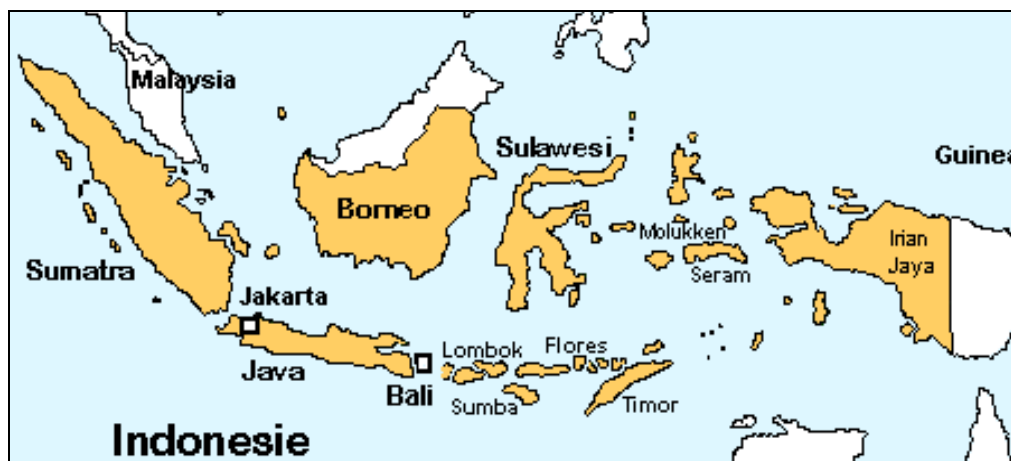
⁶ Van Rheedden (1995), p.23-56.

⁷ Cress (1998), p.19.

Petjo werd voornamelijk op Java gesproken en kende verschillende varianten, afhankelijk van de plaats op Java waar men woonde. De meeste sprekers van het Petjo gebruikten een vermenging van Maleis en Nederlands.

Een bekende variant was het *Javindo*, dat een vermenging was van Javaans en Nederlands. Deze variant werd gesproken in en rond Semarang op Midden-Java. In en rond Batavia (het tegenwoordige Jakarta) bestond ook de variant *Jakartaans*, het zogenaamde *Betawie Petjo*, gebaseerd op Nederlands en Bataviaans Maleis⁸. Daarnaast zijn er ook varianten met Soendanees en Madoerees bekend.

De oorsprong van het woord *Petjo* voor deze taal, is gelegen in de naam van de zwarte watervogel Petjo (of Petjoeh), de Purperkoet, die de moerassen en natte rijstvelden van West-Java bewoont.⁹

4.2. Geschiedenis van Petjo en Javindo

4.2.1. Historische achtergrond van de Indo-Europeanen¹⁰

Al in de tijd van de Verenigde Oostindische Compagnie werden er kinderen van gemengde afkomst geboren. De vader was een Nederlander of een andere Europeaan, de moeder was inheems. De meeste van hen gingen op in de inheemse maatschappij. De kinderen, die door hun vader werden erkend, hadden het iets beter en werden tot de Europeanen gerekend. Niettemin kwamen ze in hun loopbaan in het algemeen niet verder dan militair of klerk. Ze werden 'mixtiexen', 'bastaarden' of 'onegten' genoemd. Ze spraken vaak een mengeling van Portugees (de taal van de eerste handelaren in Indië) en Maleis. In het begin van de 19^e eeuw was de situatie nog steeds dezelfde: ze werden uit overheidsdiensten geweerd, hadden allerlei ondergeschikte baantjes, genoten geen onderwijs en spraken vaak geen Nederlands. In hun omgeving werden ze veelal *liplappen* of *lippers* genoemd.

Langzamerhand verbeterde de situatie zich. Er was gelegenheid om onderwijs te volgen (zij het dan beperkt en op een laag niveau), er was een vorm van armenzorg en er werd aandacht besteed aan de gezondheidstoestand. Het betekende echter niet, dat er betere banen voor de mensen met een gemengde komaf beschikbaar kwamen. De Chinezen kwamen op de eerste plaats, terwijl voor de koloniale dienst uitsluitend mensen werden aangenomen, die hun opleiding in Nederland hadden gehad. Rond 1850 was het aantal mensen met gemengd bloed zo groot en had de armoede een dusdanige omvang genomen, dat de overheid de groep als een

⁸ Van Rheedeen (1994b), p.89.

⁹ Grooss (1975), p.12.

¹⁰ Van Rheedeen (1994b, 1995), Cress (1998), De Vries (1992), Van der Linden & Simons (1990).

probleem begon te beschouwen. Bovendien maakte men zich in politieke zin bezorgd over de groepering; ze zouden een bedreiging kunnen vormen voor maatschappelijke orde. Als paria's van de Europese gemeenschap leefde er haatgevoelens ten opzichte van de *Totoks* (de blanken). Sociale voorzieningen werden verbeterd, er kwamen meer onderwijsinstellingen en er werd aandacht besteed aan de armenzorg. Het gevolg was dat er nieuwe sociale lagen ontstonden. Een deel van de Indo-Europeanen kwam in de gelegenheid om hogere functies te bekleden en was welgesteld. Een ander deel bleef arm en bleef op hetzelfde maatschappelijke niveau als de inheemse bevolking. Hun houding ten opzichte van de *Totoks* was ambivalent; enerzijds voelde men zich in de steek gelaten door degenen, die hun op de wereld hadden gezet, tegelijkertijd had men behoefte aan bevestiging van hun Europese identiteit. Een groot deel van de groep bleef het gevoel houden, dat men tussen wal en schip was gevallen. Men zou nooit Hollands worden en tegelijkertijd wilde men afstand bewaren met de inheemse bevolking.

Na 1900 kwam met de 'ethische politiek' een einde aan de relatieve monopolie van Indo-Europeanen om te solliciteren naar overheidsbanen en particuliere ondernemingen. Indonesiërs en Chinezen konden nu ook onderwijs volgen en werden directe concurrenten. Omdat het aanbod de vraag overtrof en omdat klasse en huidskleur met elkaar verbonden waren ontstonden er wrijvingen tussen de blanken en de Indo-groep. De sociale hiërarchie had tot gevolg, dat Indo's hun afkomst gingen ontkennen om hun positie veilig te stellen. Tegelijkertijd probeerde men zoveel mogelijk het gezinsleven volgens Westerse maatstaven in te richten. Na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 ontstonden er spanningen tussen Indo-europese ambtenaren en hun Indonesische collega's. Meer dan 80% van eerstgenoemde groep vertrok naar Nederland of naar de Verenigde Staten.

4.2.2. Het ontstaan van Petjo en Javindo en de positie in de taalgemeenschap

Het Maleis is in het toenmalige Nederlands-Indië eeuwenlang de *Lingua Franca* geweest. Ofschoon het Nederlands de hoogste status had, was het Maleis de taal, die in het zakelijke verkeer gebruikt werd tussen de Nederlanders en de inheemse bevolking en andere groeperingen in de archipel, zoals Chinezen.

In de 17^e en 18^e eeuw was het ook de taal, waarmee de kinderen van gemengde afkomst werden opgevoed. Het Nederlands was een mannentaal, die buiten de deur gesproken werd. Thuis spraken zowel de vader als de moeder Maleis. Ook later in 19^e eeuw, toen het onderwijs voorzichtig op gang kwam, bleef Maleis op school de voertaal. Ruim 70% van de kinderen sprak niet of nauwelijks Nederlands. Het was voor de Indo's, die thuis Maleis spraken, dan ook moeilijk om Nederlands te leren.

Het ontstaan van het Petjo was hiervan het gevolg: *er ontstond een taal waarbij Nederlands volgens de Maleise grammatica werd gesproken.*

Omdat het Nederlands nodig was vanwege klerkenfuncties en sociaal prestige, begonnen ouders er op toe te zien, dat hun kinderen goed Nederlands spraken. Petjo werd beschouwd als een 'kromtaal', die thuis niet gesproken mocht worden: het werd als een 'dieventaaltje' beschouwd.¹¹ Jongens spraken de taal toch op straat, als clancode¹². Meisjes, die minder de kans kregen om buiten te spelen, spraken voornamelijk Nederlands. Alleen de niet erkende Indo's, die in kampongs leefden, spraken het Petjo¹³. De Vries¹⁴ zag vooral de kazernes van Nederlands-Indië als bakermat van het Petjo.

Petjo werd massaal gesproken: tellingen hebben uitgewezen dat er in de 19^e eeuw bijna 9 miljoen niet-erkende Indo's waren (tegenover ongeveer 250.000 erkende Indo-Europeanen).

---

¹¹ Van den Berg (1990), p.43.

¹² Robinson (1975b), p.6.

¹³ Beerling (2000), p.18.

¹⁴ De Vries (1993), p.285.

Behalve de hiervoor genoemde Indo-Europeanen werd het Petjo ook door andere groeperingen gesproken. Veel Indonesiërs deden hun best om wat kennis van het Nederlands op te doen. Omdat ze hierin niet geschoold waren, gebruikten ze hun eigen grammatica als basis. Ook Nederlandse kinderen, voornamelijk jongens, leerden iets van de taal op straat. Toch moet, gegeven de omvang, het Petjo vooral worden gezien als een taal van de inwoners met een gemengde identiteit.

Niet alleen was het Maleis een bestanddeel van het Petjo. Een variant hiervan is het *Javindo*, dat in Semarang en omgeving werd gesproken. In plaats van Maleis was hier het Javaans een onderdeel van de taal: Javaanse moeders spraken tegen hun kinderen, die gemengd bloed bezaten, een mengeling van Javaanse grammatica, daarbij zoveel mogelijk gebruik makend van het Nederlandse lexicon. Volgens De Vries¹⁵ berust het Javindo onderzoek op de welwillende amateur De Gruiter en kan uit diens onderzoek niet voldoende afgeleid worden dat Javindo de grammatica van het Javaans bezit.

4.3. Taalverlies en taaldood?

Het Petjo is volgens Van Rheenen¹⁶ met de laatste generatie Indo's die de taal in Nederlands-Indië sprak, langzamerhand aan het verdwijnen. De specifiek koloniale omstandigheden waarvan de taal een voortvloeiende was, bestaan er immers niet meer. In Indonesië spreekt men nu het Bahasa Indonesia als standaardtaal (Indonesisch Maleis) en in Nederland uiteraard Nederlands of Indisch-Nederlands. Dit leidt tot taalverlies en uiteindelijk tot taaldood van het Petjo.

In Nederland is er een groot voorbeeld van strijd tegen het Petjo taalverlies geweest: Jan Johannes Theodorus Boon, beter bekend als Vincent Mahieu of Tjalie Robinson (1911-1974). Door zijn krantenstukjes in het Petjo in zijn krant *Tong Tong*, die gebundeld werden in *Ik en Bentiet* (1975), *Piekerans van een straatslijper* (1976) en *Je-lah-je-rot èn kripoet* (1987), is een klein corpus ontstaan, dat elke Petjo-onderzoeker kan gebruiken voor taalkundig onderzoek. Robinson sprak Petjo dat gebaseerd was op Nederlands en Bataviaans Maleis (Jakartaans).¹⁷

Beschrijving en taalkundig onderzoek van het Petjo kwam in Nederland pas op gang vanaf eind jaren tachtig, met bijdragen van journalist Joop van den Berg (1990, 1994) en taalkundigen Hadewych van Rheeden, Jan W. de Vries, Elly Amade¹⁸ en Herman Giesbers. Giesbers¹⁹ maakte voor zijn onderzoek naar Petjo taalmenging gebruik van een gespreks corpus van twee (oude) mensen in Indonesië, die het Petjo machtig waren, naast het Nederlands en Indonesisch en constateerde dat er verschillen optreden bij gebruikmaking van het literaire corpus op papier (Robinson) of van levend gesproken taal.²⁰ Ook Sugeng Riyanto²¹ gebruikte dit corpus voor zijn Petjo structuur onderzoek in Bandung. In Nederland wordt het Petjo tegenwoordig nog levend gehouden door Dane Wilson Beerling (geb. 1934), via publicaties en voordrachten in Indische kringen. Op zijn website zijn Petjo fragmenten te beluisteren.²²

¹⁵ De Vries (1992), p.134.

¹⁶ Van Rheeden (1996), p.59.

¹⁷ Van Rheeden (1994a), p.44.

¹⁸ Amade (1995 en 1997) deed onderzoek aan syntactische constructies in het Petjo, met als basis het boek *Ik en Bentiet*.

¹⁹ Giesbers (1995), p.91.

²⁰ Salverda (1994) gaf al eerder aan dat onderzoek aan literaire werken wel taalkundige informatie kan opleveren, maar dat er goed gekeken moet worden naar de taalgebruikskant in de literatuur. In welke situatie spreekt een romanfiguur welke taalvariëteit?

²¹ Riyanto (1996); p.414.

Het Javindo onderzoek berust op de schouders van oud-leraar Nederlands en Engels V.E. (Miel) de Gruiter²³, met o.a. zijn boek *Het Javindo: de verboden taal* (1990) en Jan W.de Vries voor het vergelijkend onderzoek tussen Javindo en Petjo. Enkele fragmenten in het Javindo gesproken, uit het boek van De Gruiter, zijn te horen in de televisie-documentaire van Adri van Diessen.²⁴

Tot slot moet vermeld worden dat er ook behoefte bleek te bestaan aan echte Petjo woordenboeken. Zo verschenen er een versie van Fred van Loen (1994), een versie van Richard Cress (1998) en een versie van Beerling (2000).

4.4. Petjo lexicon²⁵

4.4.1 Algemeen

Het Petjo bevat zowel Maleise als Nederlandse lexicale elementen. Uit een analyse blijkt, dat ongeveer 83% gebaseerd is op het Nederlands. De rest heeft een Maleise oorsprong. Op het niveau van woordsoorten zijn er overigens nogal wat afwijkingen; relatieve voornaamwoorden en uitroepen/interjecties zijn vrijwel altijd Maleis, terwijl lidwoorden altijd Nederlands zijn. Werkwoorden, persoonlijke voornaamwoorden, preposities, conjuncties en telwoorden zijn in 90% (of meer) van de gevallen Nederlands. In het navolgende worden verschillende woordsoorten besproken en aan de hand van voorbeelden toegelicht.

4.4.2. Nomina (63% Nederlands)

Maleise en Nederlandse woorden worden in het algemeen door elkaar gebruikt. Het geeft een daardoor een willekeurige indruk. Zo wordt *ijs* naast *es* gebruikt, *kop* naast *kapala* en *neus* naast *idoeng*. Zo nu en dan worden Nederlandse en Maleise woorden gecombineerd in zogenaamde leensamenstellingen, zoals het Maleise *pohon sawoh* (tamarideboom), dat in het Petjo *sawohboom* is.

4.4.3. Werkwoorden (90% Nederlands)

Het relatief hoog percentage Nederlands werkwoorden wordt beïnvloed door het ontbreken van koppelwerkwoorden in het Maleis. Zo wordt ‘dat is mooi’ in het Maleis ‘itu bagus’ (‘dat mooi’). Maleise werkwoorden worden gebruikt als er van een meerwaarde sprake is. In dit soort gevallen wordt een prefix gebruikt. Een voorbeeld is het woord *jual* (verkopen) een kale vorm, die via het prefix *men* tot uitdrukking brengt, dat de actie sprake is vanuit het gezichtspunt van een bepaald persoon centraal staat: door *menjual* te gebruiken beoogt men dit zichtbaar te maken. In het Petjo worden dit soort prefixen in het algemeen achterwege gelaten.

---

²² Beerling declameert enkele fragmenten die aan Tjalie Robinson ontleend zijn. Te beluisteren via:

- <http://www.tjaberawit.com/Petjok%20Geluidsfragmenten.htm> (reihenworrom)
- <http://www.tjaberawit.com/Si%20Bentiet.htm> (Si Bentiet schaatst)
- <http://www.tjaberawit.com/fragment.htm> (leew is tijher)
- <http://www.tjaberawit.com/Ajam%20dieppries.htm> (ajam diepvries – diepvrieskip)
- <http://www.tjaberawit.com/MATJAN.htm> (matjan)

²³ De Gruiter (1992); De Gruiter (1994)

²⁴ Van Diessen regisseerde in 1990 de RVU-documentaire *Javindo: de verboden taal*, n.a.v. het verschijnen van het boek van De Gruiter.

²⁵ Van Rheeden (1995), p.75-92; Van Rheeden (1994c), p.227-228.

4.4.4. Aanspreekvormen (5% Nederlands)

Vrijwel alle aanspreekvormen zijn Maleis. Voorbeelden van uitzonderingen zijn *oom* en *tante*, die overigens gebruikt worden om op een gemoedelijke manier een Nederlander aan te spreken (zoals Nederlanders soms een buurman of -vrouw aanspreken).

4.4.5. Uitroepen en interjecties (99% Maleis)

In het Maleis komen uitroepen veelvuldig voor. Voorbeelden hiervan zijn *ajo* (kom, vooruit), *soedah* (laat maar) en *lo* (uitroep van verbazing). Uitroepen in het Nederlands komen nauwelijks voor. Een uitzondering is *hellep!*

Onomatopoeën komen in het Maleis veelvuldig voor, dit in tegenstelling tot de meeste talen, waarin er geen relatie is tussen taal en betekenis. In het Petjo is een onomatopoeë een belangrijk middel om zich uit te drukken. Voorbeelden hiervan zijn *ploeng* (in water), *doek* (het vallen van een groot voorwerp) en *goebrak* (een groot voorwerp, dat breekt).

4.4.6. Semantiek

Veel Maleise nomina maken deel uit van het Petjo. Als deze nomina in betekenisvolle categorieën worden verdeeld, valt op dat ze voornamelijk refereren naar het leven in Indië. Voorbeelden van categorieën zijn huishouding en kleding met woorden als *oewang blandja* (huishoudgeld) en *tjelana monjet* (hansop, letterlijk aprobeek), eten en drinken met woorden als *petjel* (rijstgerecht) en *seterop pala* (soort stroop) en sociale posities met woorden als *baboe* (vrouwelijke huisbediende) en *sinjo* (Indo-) Europese jongen.

4.5. Javindo en Petjo morfologie en syntaxis²⁶

De woordvolgorde in de zin is regelmatig (SOV). Alleen in de focusconstructie kan het object in de beginpositie van de zin worden geplaatst. Het werkwoord blijft in de focusconstructie achter het subject staan. De woordvolgorde wordt niet bepaald door een aantal woorden uit de twee talen. Een voorbeeld van de focusconstructie is bijvoorbeeld:

De man, hij koopt petje (Petjo)
Orang beli petjel (Maleis)
De man koopt een petje.

Alle zinstypen zijn gebaseerd op de syntaxis van het Maleis. Hieronder wordt enkele voorbeelden van zinsconstructies op basis van verschillende woordsoorten.

4.5.1. Gebruik van het betrekkelijk naamwoord

In geval van betrekkelijke voornaamwoorden wordt bijna altijd het Maleise woord *njang* gebruikt:

De water njang stromen sachjes (Petjo)
Het water dat zachtjes stroomt

4.5.2. Ja-nee vragen

Vragen kunnen op drie manieren worden gesteld:

a) door een mededelende zin met stijgende intonatie uit te spreken:

---

²⁶ Van Rheeden (1995), p.93-136; Van Rheeden (1994c), p.229-233

Alles je doet foor mij? (Petjo)
Doe je alles voor mij?

b) Door de markeerder *apa* vooraan de mededelende zin te zetten:

Apa dese hraf-apa-lagi? (Petjo)
Deze graven ook?

c) Door inversie van subject en object:

Ferdwaal jij? (Petjo)
Ben je verdwaald?

4.5.3. Vraagwoordzinnen

Een vragende zin met een vraagwoord kan in het Petjo worden gevormd door een Nederlands of Maleis vraagwoord aan het begin of aan het einde van een mededelende zin te plaatsen.

Een voorbeeld van een zin met een Maleis vraagwoord is:

Apa je deng deze? (Petjo)
Wat denk je dat dit was?

Een voorbeeld van een zin met een Nederlands vraagwoord, waarbij dit woord achter aan de zin is geplaatst is:

Jij kopen wat? (Petjo)
Beli apa? (Maleis)
Wat heb je gekocht?

4.5.4. Koppelwerkwoorden

Het Maleis bevat geen koppelwerkwoorden. In voorkomende gevallen worden de nominale constituent en het predicaat naast elkaar geplaatst:

Hrote mensen de hrootste klets-kousen (Petjo)
Grote mensen zijn de grootste klets-kousen

4.5.5. Negatieve zinnen

Het Petjo kent twee negatieve partikels, *niet* en *nooit*. Het negatieve partikel *niet* komt het meeste voor. Het woord zowel gebruikt voor negatie van het werkwoord als van het nomen.

a) negatie werkwoord:

stroop nja ik proef niet (Petjo)
de stroop proefde ik niet

b) negatie nomen:

ik niet chon (Petjo)
ik ben geen hond

4.5.6. Passieve zinnen

Passieve zinnen worden in het Nederlands uitgedrukt door de hulpwerkwoorden *zijn* of *worden* in combinatie met een passief deelwoord. In het Maleis wordt een passieve zin

gevormd door het prefix *di-* voor het werkwoord te plaatsen. In het Petjo worden beide vormen naast elkaar gebruikt. Hieronder een voorbeeld van beide constructies:

a) hulpwerkwoord + Nederlands deelwoord

hij word hemaak so (Petjo)
hij werd zo gemaakt

b) Maleis prefix *di* + Nederlands werkwoord

Awaw jou lurf als di-pak (Petjo)
Pas op je lurven als je gepakt wordt

4.5.7. Werkwoordsmorfologie

De Vries²⁷ heeft het morfologische systeem van werkwoorden in het Javaans vergeleken met het Javindo, waarbij blijkt dat er werkwoordklassen uit het Javaans in het Javindo samenvallen. Het Javaans heeft suffixloze werkwoorden, werkwoorden met nasaalprefix en werkwoorden met prefix *di-*, werkwoorden met de suffix *-i* en *-ake*.

Voorbeeld: naast *nggoreng* ('bakken') met wortel *goreng*, komen geprefigeerd *digoreng* ('gebakken worden') voor, gesuffixeerd *nggorengi* ('ergens in bakken') en *nggorengake* ('laten bakken'). In het Javindo komen nasaal geprefigeerde suffixloze werkwoorden niet voor.

4.5.8. Topic drop

De Vries²⁸ onderzocht tevens de topic drop (weglating van bekende informatie) in het Javindo en Petjo, op basis van Robinsons *Ik en Bentiet* (Petjo) en De Gruiters *Het Javindo, de verboden taal* (Javindo). Zowel subject als object kunnen weggelaten worden.

al drie stuks hij fang; bewaar in oude blèk (Petjo)
al drie ving hij; hij bewaart ze in een oud blik

Hij vang kakap. Bewaren in blek (Javindo)

4.6. Javindo en Petjo fonologie²⁹

Het fonologisch systeem is een combinatie van het Nederlandse en Maleise of Javaanse fonologische systeem. Er worden voornamelijk Maleise en Javaanse, maar ook Nederlandse klanken gebruikt. Hieronder worden overzichten van het gebruik van consonanten en vocalen gegeven, aangevuld met voorbeelden.

4.6.1. Uitspraak van medeklinkers

Ploffende medeklinkers (p,t,k,d, 'g' als in goal, w) worden in het Maleis en Javaans wat duidelijker geploft, dan in het Nederlands hoorbaar is, zoals 'Oewaar naar toe jij?'.

veranderingen in schurende medeklinkers   *voorbeelden*

z wordt *s*

zeg [seh] ; zwart [swart]

v wordt *f*

vreemd [freem]; over [ofer]

²⁷ De Vries (1996), p.434-436; De Vries (1997), p.352-357.

²⁸ De Vries (1994), p.323-325.

²⁹ Van Rheedden (1995), p.57-74; Van Rheedden (1994c), p.228-229.

v/f wordt *p*
h wordt *g/ch*
g/ch wordt *h*

verlof [perlop]
huis [chuis]; hem [chem]
tegen [tehen]; vergeten [verheten]

4.6.2. Uitspraak van combinaties van medeklinkers

Combinaties van medeklinkers vormen voor veel sprekers van het Petjo en het Javindo een probleem. Om tongbrekende combinaties te voorkomen, worden soms klanken weggelaten of toegevoegd.

veranderingen

voorbeelden

schr wordt *sr*
nk wordt *ng*
verlies van de stomme *e* in bepaalde
klankcombinaties
invoegen van de stomme *e* waar deze niet
hoort
invoegen van verbindende klanken
weglaten van eind –t

schrik [srik]
ik denk [ik deng]
luisteren [leist'ren]; dadelijk [daadl'k]
straks [sêtêraks]; zwart [sewart]
er in [d'rin]; is er [ister]
vent [fèn]; hond [chon]

4.6.3. Uitspraak van klinkers

Bijna alle klinkers worden genasaleerd uitgesproken. Lange gesloten klanken worden echter open of wijd uitgesproken, lange vaak te kort en korte weer te lang gemaakt, of ze veranderen licht van klank.

veranderingen

voorbeelden

a wordt *aa*, *o* wordt *oo* of andersom
u wordt *ie*
u wordt *i*
e wordt (bij wijze van accentuering *aa*)

haar man is al dood [chaar maan aal dhód]
natuurlijk [natierlek]
stuk [stik]
geweldig [haaweldih]

4.6.4. Uitspraak van tweeklanken en combinaties van klinkers

De uitspraak van tweeklanken levert in het Petjo en Javindo wel eens problemen op, omdat het er in het Nederlands tweeklanken voorkomen, die niet men in het Maleis en Javaans niet kent.

veranderingen in tweeklanken

voorbeelden

ui wordt *oe* of *ei*
ij/ei wordt *ej* of *e*
oei wordt *uuh*
au/ou wordt *a-oe*

pruim [proem]; luisteren [leist'ren]
pijn [pejn]; kleine [klène]
moeilijk [muuhlek of moewielik]
vrouw [fraoe]

4.7. Petjo – een Pidgin of een Creolentaal ?

Is het Petjo een pidgintaal?

- Het Pidgin is een noodgedwongen taal, omdat er geen gemeenschappelijke taal voorhanden was. In het geval van het Petjo was er het Maleis, dat in het toenmalige

Nederlands-Indië als *lingua franca* fungeerde. Vanuit dit opzicht was er geen noodzaak voor het Petjo.

- Het Pidgin was nooit een taal van een enkele etnische groep; dat gold wel voor het Petjo. De taal werd vrijwel uitsluitend door Indo-Europeanen gesproken.
- Het Petjo werd niet, zoals het Pidgin, uitsluitend voor communicatieve doeleinden gebruikt. Sprekers maakten veelvuldig gebruik van onomatopoeën en gebruikten het om woordspelletjes mee te doen. Petjo had dus niet alleen een referentiële, maar ook een expressieve functie.
- In het Pidgin is de woordvolgorde van vragen en declaratieven dezelfde. Door intonatie wordt de zin vragend gemaakt. Ofschoon dit ook in het Petjo voorkomt (zie hoofdstuk 4.5), wordt ook gebruik gemaakt van inversie, door van subject een object te maken.
- Gebonden morfemen zijn meestal afwezig in het Pidgin. In het Petjo wordt hiervan geregeld gebruik gemaakt, zoals het Nederlandse morfeem *ge-* bij het vormen van deelwoorden of het Maleise morfeem *di* voor het passief (zie hoofdstuk 4.5).

Resumerend kan worden vastgesteld dat het Maleis eeuwenlang de *lingua franca* was, terwijl het Petjo een taal is waarin een proces van samensmelting heeft plaatsgevonden tussen het Nederlands en het Maleis. De syntaxis van het Petjo komt daarmee sterk overeen en is aan strakke regels gebonden.

Is het Petjo een Creolentaal?

- De grammatica van een Creolentaal komt tot stand zonder *input*; ze is niet afkomstig van een van de contacttalen, maar wordt door de 2^e generatie zelf ontwikkeld en verrijkt.
- De grammatica van het Petjo is gebaseerd op een van de twee contacttalen, namelijk het Maleis.

Het Petjo is noch een Pidgintaal, noch een Creolentaal: het is een *mengtaal* waarin het lexicon voornamelijk Nederlands is en de grammatica overwegend afkomstig uit het Maleis.³⁰ Giesbers (1995) heeft getracht de taalmenging te analyseren met het Matrix Language Frame (MLF) van Myers-Scotton, maar slaagde daar niet geheel in.

Hieronder wordt een globale specificatie van deze kenmerken gegeven.

- Grammaticale gebonden morfemen zijn Maleis, alleen de flectionele morfemen zijn uit het Nederlands afkomstig. Het Maleis kent geen werkwoordsvormen, zoals het volgende voorbeeld laat zien:

kemaran saja djalan (gisteren ik lopen)
histern ik loopt (Petjo)
Ik liep gisteren

- Vrije lexicale morfemen zijn overwegend afkomstig uit het Nederlands.
- Vrije grammaticale morfemen zijn zowel uit het Nederlands als uit het Maleis afkomstig.
- De syntaxis is gebaseerd op het Maleis.

---

³⁰ René Appel (2000) spreekt in dit verband over Nedermix: Nederlands gemengd met een andere taal (p.54).

Het Petjo voldoet niet aan de kenmerken, die op het Pidgin van toepassing zijn. De belangrijkste kenmerken van het Petjo zijn de volgende:

- Er zijn altijd twee talen bij betrokken. Er kunnen wel ontleningen zijn (zoals Chinese leenwoorden in het Petjo), maar er zijn altijd maar twee basistalen.
- De taal is begonnen als een taal binnen tweetalige groepen en niet uit contact met andere groepen.
- In een aantal gevallen (en dit is hierbij van toepassing) wordt de taal gebruikt om de etnische identiteit uit te drukken.

Hoofdstuk 5. REFLECTIE

Dit onderzoek voor het vak Algemene Taalwetenschap is een zeer leerzame opdracht geweest. Door dieper in te gaan op twee bepaalde (meng)talen en te kijken naar de verschillende sociale en taalkundige aspecten, kon een compleet beeld ontstaan van deze bijna verdwenen talen.

De koppeling aan de zeldzame voorbeelden uit de praktijk, op papier en audiovisueel, maakten het project tot een harmonisch geheel.

Het was interessant om uitgebreid literatuur onderzoek te doen: we hebben bijna alle literatuur over beide mengtalen, die via openbare bronnen te vinden was, gelezen.

Hoofdstuk 6. LITERATUURLIJST

Amade, E.G. (1995), 'Functions of left dislocation in Petjoh'. In: M.Alves (ed.), *Papers from the third annual meeting of the Southeast Asian Linguistics Society 1993, volume 3*, p.1-9.

Amade, E.G. (1997), 'Word order change in Petjoh: fronting as a technique to highlight many concepts like new referents, unexpectedness, newsworthiness and more'. In: C.Odé & W.Stokhof (eds.), *Proceedings of the seventh international conference on Austronesian linguistics, ICAL-7: Leiden 22-27 August 1994*. Amsterdam: Rodopi, p. 363-376.

Appel, R. (2000), 'Nedermix: het Nederlands in contact met andere talen'. In: *Onze taal* 69 (2-3), p.54-57.

Beerling, D.W. (2000), *Petjok: een schat aan verhalen, woorden, fragmenten, anekdoten, gezegden, rijmpjes en meer*. Haarlem: Benteng Beruang.

Berg, J. van den (1990), *Soebatten, sarongs en sinjo's: Indische woorden in het Nederlands*. 's-Gravenhage : BZZTôH, p.39-49.

Berg, J. van den (1994), 'Indisch-Nederlands in de Indische letteren'. In: *Indische letteren* 9 (1), p. 21-28.

Cress, R. (1998), *Petjoh: woorden en wetenswaardigheden uit het Indische verleden*. Amsterdam: Prometheus, p.7-32.

Diessen, A.I.M. van (1990), *Javindo: de verboden taal*. Hilversum: RVU educatieve omroep. Video van 30 min. met Javindo-voordrachten door V.E. de Gruiter, uitgezonden op 27 augustus 1990.

Frijn, J. & G.de Haan (1994), *Het taallerende kind*. Dordrecht: ICG Publications, p.60-67.

Giesbers, H. (1995), 'Dutch-Indonesian language mixing in Jakarta'. In: M.Den Dikken & K.Hengeveld (eds.), *Linguistics in the Netherlands*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., p.89-100.

Grooss, R. (1975), 'De verstoten taal'. In: T.Robinson (ed.), *Ik en Bentiet*. Den Haag: Tong Tong, p.12-16.

Gruiter, V.E. de (1990), *Het Javindo: de verboden taal*. Den Haag: Moesson.

Gruiter, V.E. de (1992), 'Het Javindo: een contacttaal uit Semarang'. In: W.Willems (ed.), *Sporen van een Indisch verleden (1600-1942)*. Leiden: Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Rijksuniversiteit Leiden, p.141-151.

Gruiter, V.E. de (1994), 'Javindo, a contact-language in pre-war Semarang'. In: P.Bakker & M.Mous (eds.), *Mixed languages: 15 case studies in language intertwining*. Amsterdam: IFOTT, p.151-159.

Gruiter, V.E. de (1995), 'Een hardnekkig misverstand'. In: *De nieuwe taalgids* 88 (4), p.365-367.

Linden, L. van der & W. Simons (1990), *Indo-Europeanen: van koloniale mengbloed tot zelfbewuste Indo*. Leiden: Coördinaat Minderhedenstudies RUL.

Loen, F.S. (1994), *Petjoh: Indisch woordenboek*. Rotterdam: Insulinde.

Rheeden, H.A. van (1994a), 'Tjalie Robinson en het Petjo'. In: B.Paasman (ed.), *Tjalie Robinson, de stem van Indisch Nederland*. Den Haag: Stichting Tong Tong, p.44-54.

Rheeden, H.A. van (1994b), 'Het Petjo van Batavia: een gemengde taal'. In: *Gramma/TTT* 3 (2), p.89-101.

Rheeden, H.A. van (1994c), 'Petjo: the mixed language of the Indos in Batavia'. In: P.Bakker & M.Mous (eds.), *Mixed languages: 15 case studies in language intertwining*. Amsterdam: IFOTT, p. 223-237.

Rheeden, H.A. van (1995), *Het Petjo van Batavia: ontstaan en structuur van de taal van de Indo's*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Algemene Taalwetenschap.

Rheeden, H.A. van (1996), 'Indisch Nederlands en Petjoh: woordenschat en structuur'. In: *Moesson* 41 (1-2), p.58-61

Riyanto, S. (1996), 'Het ontstaan en de structuur van het Petjoek'. In: S.Darmojuwono, L.Suratminto & K. Groeneboer (eds.), *Vijfentwintig jaar studie Nederlands in Indonesië*. Depok: Fakultas Sastra, Universitas Indonesia, p.409-418.

Robinson, T. (1975a), *Ik en Bentiet*. Den Haag: Tong Tong.

Robinson, T. (1975b), 'Petjo en Super-Nederlands'. In: T.Robinson (ed.), *Ik en Bentiet*. Den Haag: Tong Tong, p.5-11.

Robinson, T. (1976), *Piekerans van een straatslijper*. Den Haag: Tong Tong.

Robinson, T. (1987), *Je-lah-je-rot èn kripoet : humor uit het oude Indië: de allerbeste verhalen en moppen uit jaargangen van Tong-Tong*. Den Haag: Moesson.

Salverda, R. (1994), 'Indisch-Nederlands in het Batavia van de jaren dertig: de roman 'Goena Goena' van Caesar Kijdsmeir'. In: *Indische letteren* 9 (1), p.29-43.

Vries, J.W. de (1992), 'Indisch-Nederlands: verleden, heden en toekomst'. In: W.Willems (ed.), *Sporen van een Indisch verleden (1600-1942)*. Leiden: Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Rijksuniversiteit Leiden, p.125-139.

Vries, J.W. de, R. Willemys & P. Burger (1993), 'Tropisch Nederlands: pidgins en creooltalen; Afrikaans; Petjok; Surinaams Nederlands'. In: J.W. de Vries (ed.), *Het verhaal van een taal: negen eeuwen Nederlands*. Amsterdam: Prometheus, p.275-291.

Vries, J.W. de (1994), 'Petjoh en Javindo als mengtalen: weglating van topic'. In: S.Predota (ed.), *Handelingen regionaal colloquium neerlandicum Wrocław 1993*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, p. 321-326.

Vries, J.W. de (1996), 'Mengtalen in de archipel: Nederlands in vreemde mond'. In: S.Darmojuwono, L.Suratminto & K. Groeneboer (eds.), *Vijfentwintig jaar studie Nederlands in Indonesië*. Depok: Fakultas Sastra, Universitas Indonesia, p.431-440.

Vries, J.W. de (1997), 'Verbal morphology in Javindo and Pecok'. In: C.Odé & W.Stokhof (eds.), *Proceedings of the seventh international conference on Austronesian linguistics, ICAL-7: Leiden 22-27 August 1994*. Amsterdam: Rodopi, p.351-359.

